

GRGA TOMLJENović I MILAN JAPUNČIĆ PRETEČE DANAŠNJIH NORMATIVNOAKCENTOLOŠKIH SPOZNAJA

STJEPAN VUKUŠIĆ

Hrvatska se naglasna norma temelji na zapadnom novoštokavskom naglašavanju (ZNSN) i izrasta normiranjem iznutra. ZNSN je apstraktni sustav koji sadrži zajedničke naglasne vrijednosti novoštokavskog govora zapadnog dijalekta (ZD). Pritom, dakako, izdvajamo fonetska i morfološka obilježja ZD koja nisu postala normom i u normativnom smislu govorimo samo o prozodijskom sustavu zapadnog dijalekta, koji je, živeći i dalje u svom prvom idiomu, ušao i u novi život: u hrvatski književni jezik.

Istina, i drugi su novoštokavski govori dali svoj prilog našem književnom naglašavanju, ali zasad ostavljamo po strani udio tih govora. U ovoj prilici kažimo tek toliko da novoštokavski govori izvan zapadnog dijalekta kao činitelj naše naglasne norme nisu nikad ni dovedeni u pitanje: na njima je i vsnovana propisana norma, a koliko se ti govori u svom zapadnijem dijelu razlikuju od klasičnog Vuk-Daničevića sustava, toliko se uglavnom podudaru sa ZNSN.

Odakle proizlaze naglasne vrijednosti ZNSN kao jezgre hrvatske naglasne norme?

One proistječu iz slijedećih izvora:

1. iz autonomnog razvoja zapadnog dijalekta kao jezičnog ustrojstva,
2. iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava, pri čemu treba razlikovati ono što je određeno prednovoštokavskim naglasnim stanjem od onoga što je ishod tempa naglasnih inovacija.

Razmotrimo to redom.

Za ustrojstvo zapadnog dijalekta značajan je prije svega ikavski izgovor staroga glasa ě, pa su iz toga proizašli između ostalog i naglasci prezenta karakteristični za četvrtu glagolsku vrstu (na -iti) bez obzira na to jesu li posrijedi glagoli treće ili četvrte vrste (po standardnoj Maretićevoj podjeli na vrste): požèlit — pòželin kao polòmit — pòlomīn, poživit — pòživīn kao jednācit — jednācīn. Kao požèlit — pòželin idu onda i oglādnit, ožèdnit, potrčat,* zadržat,* zacičat . . . , a kao poživit — pòživīn idu potřpit, zajéčat itd. Propisana norma ima požèljeti — požèlim, pretřpjeti — pretřpīm itd. To je u glagola jedno od bitnih mjesta razilaska propisane i uporabne norme. Bu-

* Zbog tipografskih razloga nije moguće na slovo r upisati kratkouzlazni akc. (˘), pa tu riječ treba tako čitati (opas. tehn. urednika).

dući da takvi naglasci nisu u ustrojstvu ZNŠN, mogu se dodatnim naporom održati kao normirani likovi samo u onih glagola koji imaju parove na -iti, npr. oživiti — oživim (nekoga učiniti živim), a oživjeti — oživim (sam postati živ). I to će se kao norma teško održati, a za glagole kao što su otrpjeti, poljetjeti itd. opravdan je naglasak prezenta otrpīn, pōletīn, sàgorīn itd., u najgorem slučaju kao prvi lik dublete.

Drugo je obilježje zapadnog dijalekta da u njemu otpada dočetno -i u infinitivu. To je u glagola prve vrste dovelo do radikalnih naglasnih promjena: tēc — pōteć, trēst — pōtrēst itd. U književnom su jeziku, dakako, likovi na -i, ali naglasak ZD i tad ostaje: trēsti — pōtrēsti, tēći — pōteći. Iz pokrate infinitiva proizašli su u ZNŠN ustanovljeni, nepreinačeni naglasci glagolskog pridjeva radnog: tēkā — tēkla — tēklo, pōtekā — pōtekla — pōteklo; trēsā — trēsla — trēslo, pōtrēsā — pōtrēsla — pōtrēslo. U klasičnom je Vuk-Danićevu sustavu: tēkao — tēkla — tēklo, pōtekao — potēkla — potēklo, trēsao — trēsla — trēsao, pōtrēsao — potrēsla — potrēslo. Uz nedosljedna rješenja u Pravopisnom rječniku, sve do Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika Zavoda za jezik norma se zasnivala na naglascima klasičnog sustava: trēsti — potrēsti, tēći — potēći a odatle: trēsao — trēsla — trēslo, tēkao — tēkla — tēklo itd.

Iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava proizlaze naglasci u pridjeva: krōtka (<krotkā), bistra, glātka, zatim būrna (<būrnā), krásna, tūžna itd. U tim je slučajevima u klasičnom sustavu krōtka, bīstra, glātka; būrna, krásna, tūžna. Istog su podrijetla naglasci u brojeva: G dvājū, dvījū, obājū, obadvājū, obedvijū, trijū, četirijū; DLI dvāma, dvīma, obāma, obīma, obadvāma, obedvīma, trīma, četirīma. U klasičnom su Vuk-Danićevu sustavu u DLI naglasci dvjēma, četrima, a u svim ostalim padežima svih navedenih brojeva uzlazni je naglasak: G dvājū, dvījū, trijū itd; DLI trīma.

Brzi tempo razvojnih tendencija ZNŠN donio nam je naglasno nepreinačene likove. To prije svega vrijedi za one nepreinačene likove koji su ishod dokidanja intersilabičnih alternacija u lokativu jednine: u govoru, u slučaju, na kāmenu, u zāgrljāju . . . , zatim u genitivu množine: grādōvā, krajēvā, gōlubōvā itd. i u dativu-lokativu-instrumentalu množine: grādovim, krajēvim, gōlubovim. U klasičnom su sustavu preinačeni naglasci: G gradōvā, krajēvā, golubōvā; DLI gradōvima, krajēvima, golubōvima . . . Do ujednačenih naglasaka u paradigmama došlo je u ZNŠN i u ličnih i povratne zamjenice: mēne — mēni, tēbe — tēbi, sēbe — sēbi, njēga — njēmu prema Dančićevim prozodijskim likovima: mēne — mēni, tēbe — tēbi, sēbe — sēbi, njēga — njēmu.

Vrijedno je kao izraz tendencije pojednostavljivanja naglasnog sustava (jer naš je prozodijski sustav prilično složen) navesti i slučajeve dokidanja endosilabičnih alternacija, npr.: lōvac, nōvac, živac itd. U Dančića je lōvac, nōvac, živac. Ukidanjem alternacija ZNŠN se pojednostavljuje i broj naglasnih ponašanja smanjuje. Sustav ostaje jednake funkcionalne moći, a jednostavniji je, pa to možemo nazvati razvojem.

Sve je ovo što smo naveli tek bitniji dio obilježja ZNŠN.

Kada s tim novim spoznajama o zapadnom novoštokavskom naglašavanju i hrvatskoj uporabnoj normi pridemo onom što su na polju naše dijale-

katske — zapadnonovoštokavske, a time i normativne akcentologije učinili Grga Tomljenović i Milan Japunčić, možemo ih slobodno nazvati pretečama naših današnjih napora oko utvrđivanja točno određenih prozodijskih vrijednosti hrvatskoga književnog jezika. Njihove spoznaje nisu bile tako cjelovite ni tako usmjerene kao naše današnje, oni nisu otkrivali tendencije u ZNŠN kao apstraktnom sustavu, ali su solidno zapisali naglaske koji su potvrda sadašnjih naših spoznaja. I to su uradili s kritičkom sviješću da nije sve baš onako kako su to prikazivali naši kodifikatori od Vuka i Daničića do Maretića, Broza i Ivekovića. Oni su odlično uočili razlike između naglašavanja svojih startnih jezika, zapadnih novoštokavskih govora senjskog zaleđa i ličkih, također bunjevačkih govora s jedne strane i kodificiranog Vuk-Daničićeva sustava s druge strane. Međutim, vrijeme je bilo gluho za njihove riječi. Stoga im tek danas možemo i moramo priznati ono mjesto u razvoju zapadnonovoštokavske i normativne akcentologije koje im stvarno i pripada.

O Tomljenovićevu djelu »Bunjevački dijalekt zaleđa senjskoga s osobitim obzirom na naglas« Hraste je u Hrvatskom dijalektološkom zborniku zapisao: »Jedan od prvih radova, u kojem se posebno ispituje akcent govora jednoga kraja.« (3, 409).

Za gotovo sve što smo o ZNŠN naveli u svjetlu novih spoznaja i podataka od suvremenih informanata naći ćemo potvrde u građi spomenutog djela. I mnogo više od toga jer smo u ovom članku mogli istaći samo glavne odrednice ZNŠN, pa ćemo pretežno njih i ilustrirati primjerima iz Tomljenovićeva naglasnog opisa.

Tomljenovićeve potvrde za ZNŠN:

1. Za naglaske koji su uvjetovani ustrojstvom zapadnog dijalekta:

Prezent

pòželīn	pòželīmo
pòželīš	pòželīte
pòželī	pòželē

Tako i: dolètit, oglàdnit, okòpnit, polèžat, potàmnit, zadržat ...

Infinitiv

rèć, klèt, izreć, zàklèt ...

Prilog sadašnji

Tu je posrijedi morfološka pokrata koja potire svaku mogućnost alterniranog naglasaka, tj. uzlaznog na posljednjem slogu. U klasičnom je sustavu držéći, želéći.

držèć,* želèć ...

* kratkouzlazni (\) na slovu r — opas. tehn. urednika.

Glagolski pridjevi radni

pèkā — pèkla — pèklo, ispekā — ispekla — ispeklo.

Tako i: lèć, plèst, rèć, odnosno pòlec, zàplest, zàrec se. Zatim: trēsā — trēsla — trēslo, istrēsā — istrēsla — istrēslo ...

Tako i: rēst, zēpst itd.

2. Za naglaske što proizlaze iz autonomnog razvoja samoga naglasnog sustava, tj. iz prednovostočavskih razlika između zapadnog dijalekta i onog dijalekta koji će se također razviti u novoštokavski i što će mu naglaske prikazati Đuro Daničić:

Brojevi

G dvājū, dvijū, trijū, četirijū; DLI dvāma, trīma, četirīma.

Pridjevi

zdrāv — zdrāva — zdrāvo

Tako i: prōst, mīl, sīt, spōr, dūg ...

Zatim: bīstar — bīstra — bīstro

Tako i: glādak, mōkar, òbal, pōsan, sītan, slādak itd.

Zatim: gōrak — gōrka — gōrko

Tako i: krātak, pītak, rīdak, tūžan, zlātan, žēdan ...

U klasičnom sustavu nema takvih naglasnih odnosa. Tamo je: zdrāv — zdrāva — zdrāvo, bīstar — bīstra — bīstro, gōrak — gōrka — gōrko, odnosno tūžan — tūžna — tūžno.

3. Za napuštanje alternacija:

Imenice

L jedn. u gōvoru, na kāmenu, u slūčāju, u zāgrljāju ...

G množ. nōkātā, krājēvā, rōgōvā ...

U klasičnom je Vuk-Daničićevu sustavu alterniran naglasak: nokātā, krajēvā, rogōvā.

Odsutnost određenih zanaglasnih dužina u ZNŠN nismo naveli u pregledu obilježja tog naglašavanja, ali je ona za nj dosta značajna. To potvrđuju i primjeri iz bunjevačkoga govora senjskog zaleđa: lópov, nápoj, rázboj, závoj itd.

Ni mnogo što drugo nismo naveli, pogotovu naglaske koji idu u korpus ZNŠN, npr.: zmāj, čvòr, kròv, gřm; gròžde, ùlje, zèlje, ròblje, snòplje, gròblje ... Sve to nalazimo u Tomljenovića.

Kako je Tomljenovićev opis objavljen 1911. godine, ti nam podaci mogu poslužiti i za potvrdu kako su naglasni procesi koji se danas u najzapadnijim govorima ZD privode kraju, već tada bili jako uznapredovali. Vrijedno je istaći da se i u ličnih zamjenica i u povratnoj u bunjevačkom govoru senj-

skog zaleda brzi naglasak proširio analogijom: mène — mèni, tèbe — tèbi, sèbe — sèbi, njèga — njèmu.

Tomljenović je bio svjestan postojanja dvaju naglašavanja, pa je to i izrijekom pisao ističući golem ugled Vuk-Daničićeva naglašavanja koji nije dopuštao nikakve dopune ni ispravke.

I Milan je Japunčić u svom članku »Osobine bunjevačkoga govora u Lici« dao izvanredne potvrde za ZNSN. I u njega je dvājū, trījū; zatim trīma, četirima itd. Dakle, svi oni naglasci u brojeva koje smo našli i u bunjevačkom govoru senjskog zaleda. I Japunčić navodi: mène, tèbe, sèbe, njèga; zatim: mèni, tèbi, sèbi, njèmu. Lokativ mu je također nepreinačen: u gòvoru, na kàmenu, u plàmenu itd. I on ima množinu po svom startnom jeziku: NAV mjèsta, sèla, G mjèstā, sèlā prema Daničićevu NAV mjèsta, sèla, G mjèstā, sèlā. Ima u Japunčića i genitiv množine: preziménā prema Daničićevu prèzimènā.

Zbog svega što smo ovdje naveli, možemo Grgu Tomljenovića i Milana Japunčića smatrati pretečama naših današnjih normativnoakcentoloških spoznaja. Kad se jednom napiše cjelovita povijest naše normativne akcentologije, neće se moći mimoći ova danas gotovo zaboravljena imena.

Literatura

1. Brozović, Dalibor: Uz jedno vrijedno, ali i kontroverzno akcentološko djelo — razmišljanja o genezi sustava i normi, Jezik XIX, Zagreb 1972.
2. Daničić, Đuro: Srpski akcenti, Beograd-Zemun 1925. (Posebna izdanja SAN, knj. 58/16.)
3. Hraste, Mate: Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije i hidronimije, Hrvatski dijalektološki zbornik, Knj. 1, Zagreb 1956.
4. Japunčić, Milan: Osobine bunjevačkoga govora u Lici, Nastavni vjesnik XX, 1912.
5. Muguš, Milan: Pogled na današnji jurjevački govor, Filologija 8, Zagreb 1978.
6. Simundić, Mate: Govor Imotske krajine i Bekije, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Djela Odjeljenja društvenih nauka, Knj. 26, Sarajevo 1971.
7. Tomljenović, Gr. Bud.: Bunjevački dijalekt zaleda senjskoga s osobitim obzirom na naglas, Nastavni vjesnik XIX, 1911.
8. Vukušić, Stjepan: Naglasci uporabne norme na osnovi startnog jezika, Jezik XXI, Zagreb 1974.
9. Vukušić, Stjepan: Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja imenica muškog roda na -ø, Jezik XXIII, Zagreb 1976.
10. Vukušić, Stjepan: Usporedbe dvaju novoštokavskih naglašavanja imenica srednjeg roda, Filologija 8, Zagreb 1978.

Dr Stjepan Vukušić, Pedagoški fakultet u Rijeci, OOUR Nastavna djelatnost Pula

S a ž e t a k

Naglasna se norma hrvatskoga književnog jezika temelji na zapadnom novoštokavskom naglašavanju. To je naglašavanje apstraktni sustav koji sadrži naglasne vrijednosti govora zapadnog dijalekta kao konkretnih i organskih idioma. Budući da su Grga Tomljenović i Milan Japunčić dali prve opise pojedinih govora zapadnog dijalekta, i to sa sviješću o postojanju nepodudarnosti u novoštokavskom naglašavanju, s pravom ih možemo smatrati pretečama naših današnjih normativnoakcentoloških spoznaja.

Z u s a m m e n f a s s u n g

GRGA TOMLJENOVIC UND MILAN JAPUNČIĆ — VORGÄNGER HEUTIGER ERKENNTNISSE IM BEREICH DER NORMATIVEN AKZENTOLOGIE

Die Betonungsnorm der kroatischen Schriftsprache beruht auf westlicher neuštokavischer Akzentuation. Diese Akzentuation ist ein abstraktes System, das die Betonungswerte der Ortssprachen des westlichen Dialekts als konkreter und organischer Idiome enthält. Da Grga Tomljenović und Milan Japunčić die ersten Beschreibungen des westlichen Dialekts hervorbrachten, indem sie sich der Existenz von Nichtübereinstimmungen in neuštokavischer Akzentuation bewusst waren, können sie mit Recht als Vorgänger unserer heutigen Erkenntnisse im Bereich der normativen Akzentologie betrachtet werden.